

UN BREU RECEPTARI VIGATÀ DE MEDICINA POPULAR D'INICIS DEL SEGLE XVI

PEP VILA
Institut d'Estudis Gironins

A brief collection of popular medical remedies from the early 16th century

En aquest treball transcrivim i anotem un breu receptari de remeis populars d'inicis del segle XVI, copiat a la fi de la traducció catalana del segle XIV del *Tresor de Pobres*, atribuït a Petrus Hispanus (manuscrit núm. 191) del Museu Episcopal de Vic. Les 14 receptes, escrites en català, transcrites per un apotecari o bé per un dels posseïdors de l'obra, donen fe de l'ús de plantes i de remeis casolans i naturals per curar les malalties i també per a altres fins diversos. La contínua i profunda interacció entre l'home i el món vegetal, que es pot resseguir en aquest tractadet, es fa present en totes les civilitzacions que ens han precedit.

Paraules clau: fórmules medicinals, automedicació, medicina popular, Vic, segle XVI, *Tresor de Pobres*.

*In this work we transcribe and note down a brief collection of popular medical remedies from the early 16th century, copied in the end of the 14th-century Catalan translation of the *Tresor de Pobres* (Poor people's treasure), attributed to Petrus Hispanus (manuscript no. 191) of the Episcopal Museum of Vic. The 14 remedies, written in Catalan, transcribed by an apothecary or by one of the owners of the work, certify the use of plants and homemade and natural remedies to cure illnesses and also for other diverse purposes. The continuous and profound interaction between man and the plant world, which can be found in this small treatise, is present in all the civilisations that have preceded us.*

Keywords: medical formulas, self-medication, popular medicine, Vic, 14th century, *Tresor de Pobres*.

El manuscrit

A l'Arxiu Episcopal de Vic¹ és conserva una versió catalana del segle XIV del *Tresor de Pobres*.² Aquesta fou una obra molt difosa arreu, de la qual se'n con-

1. Agraïxo a Rafel Ginebra les seves atencions i les facilitats donades per a la consulta d'aquesta obreta.

2. Altres manuscrits catalans del *Tresor de Pobres* es poden consultar a la Biblioteca de Catalunya, manuscrit núm. 864. També a la seu de l'Archivo y Biblioteca Capitular de Toledo, manuscrit núm. 97. Ens consta que en altres biblioteques i arxius catalans hi ha manuscrits miscel·lanis que contenen receptes aïllades. Vegeu també DIVERSOS AUTORS. *Traducir i transferir. La transmissió dels textos i el saber (1200-1500)*. Santa Coloma de Queralt: Obrador Edendum / Publicacions URV, 2009, p. 242-249. Pel que fa a edicions impreses: *Libro de medicina llamado Tesoro de pobres. Con un regimiento de sanidad*. Toledo, en casa de Juan de la Plaça, 1570. D'aquest llibre, entre moltes altres, n'hi ha una edició vigatana: *Libro de Medicina, llamado Tesoro de Pobres... Aora nuevamente corregido y enmendado por Arnaldo de Villanova*. Vich: por José Antonio Tolosa impresor y librero, 1765. A la Biblioteca Lambert Mata de Ripoll, amb el número de registre (R. 97), hi ha una edició del *Libro llamado Tesoro de Pobres* amb tipus gòtics, sense any i sense lloc d'impressió. Segle XVI, 30 fols. En l'actualitat hom pot consultar l'edició assequible: *Tesoro de Pobres. Libro de medicina llamado Tesoro de Pobres en que se hallarán remedios muy aprobados para la sanidad de diversas enfermedades con un regimiento de sanidad*. Fundación Benéfica Docente Joaquín Seró, 1984.

serven diverses còpies en la nostra llengua. Es tracta del manuscrit núm. 191, descrit per Josep Gudiol dins el *Catàleg de llibres manuscrits anteriors al segle XVII del Museu Episcopal de Vic*.³ El manuscrit de format 10 x 16 cm fou paginat posteriorment. Al segle XVI, un apotecari o bé un posseïdor de l'obra al qual li calien remeis per al seu ús personal hi va copiar a les pàgines finals les receptes⁴ que avui són motiu d'estudi i de transcripció en aquest treball. A quin millor lloc podien ser transcrits aquestes receptes casolanes que en un llibre de remeis i de pràctiques de sanitat?

De la descripció feta per Josep Gudiol n'he aïllat aquests paràgrafs que ara ens interessin, pels quals sabem, entre altres coses, la procedència del llibre:

«Segueixen sis folis en paper amb diverses receptes, cap d'elles posterior al segle XVI; el tercer d'aquests folis és amb el revers en blanc, i el quart també en blanc. Aquest curiosíssim manuscrit, en el foli que antecedeix a tot el llibre, va escrit que havia pertangut a la llibreria del Convent de Santa Caterina de Barcelona. En 1892, el present còdex començà a ésser publicat per la *Revista Catalana*,⁵ la qual féu una selecció dels capítols que estampà, suprimint tots els que tractaven de matèries poc decents. N'arribaren a sortir 64 planes. En temps antic el *Tresor de pobres* fou molt vulgaritzat: se'n feren diverses traduccions més o menys completes. En coneixem una de castellana, impresa, que fa autor del Receptari a l'Arnau de Vilanova. El nostre text dona paternitat al Receptari, i l'atribueix al papa Joan, que deu ésser el XXI més conegut amb el nom de Petrus Hispanus. Del manuscrit que ens ocupa en parlà el senyor Massó i Torrents en el vol. II de *Revista de Bibliografia Catalana*, pàgs. 238 a 239.»

Pel que fa a la transcripció d'aquests remeis, mantinc l'ortografia original del manuscrit, regularitzo la *i* la *j*, la *u* i la *v*, normalitzo majúscules i minúscules, puntuo el text d'acord amb les normes que es fan servir en aquests tipus d'edicions. L'accentuació és la del català actual. Per fer-les més llegidores i entenedores, numero les receptes entre claudàtors. Sempre que he pogut, he anotat les receptes des d'un punt de vista filològic i històric. Puntualment he consultat altres receptaris més o menys coetanis a aquest per veure quin tipus d'herbes i minerals empraven per combatre les malalties més comunes en el pas del segle XVI al XVII, en una època en què l'estudi i el funcionament del cos humà estava a les beceroles i la mort, més que mai, es feia present al centre de la vida. Si aquests remeis no servien per a res, almenys donaven una esperança al poble, corsecat per mil problemes i privacions (fam, fred, inundacions, pesta, guerres, etc.). En un llarg parèntesi històric en què aquests sabers tradicionals, les

3. Hom pot consultar un resum del catàleg de manuscrits anteriors al segle XVII a l'arxiu en format pdf: *abevmanuscrits*, de l'esmentada institució.

4. El revers del darrer foli de la traducció conté una altra recepta en lletra del segle XIV, diferent de la del còdex, que no publiquem. Les receptes, foliades posteriorment a llapis, ocupen els fols. 153r-158r. Els folis 155v, 156r-156v són en blanc.

5. *Tresor de Pobres compilat per Pere Hispano (Papa XXI)*. Versió catalana del segle XIV. Barcelona: Fidel Giró, 1892, 64 p. (Fulleró de la *Revista Catalana* de Mn. Collell.)

creences domèstiques, es transmetien oralment, sempre hi havia algú que per a autoconsum codificava aquests sabers, que il·luminen aspectes de la salut i de la malaltia en el pas de l'època medieval a la moderna. Només la provatura dels remeis, una dosi d'empirisme, podia alleugerir els mals.

Em cal honorar ara i aquí la memòria de Lluís Orriols i Monset, que fou el primer que va transcriure pelades, sense gairebé comentaris, en un altre ordre, aquestes receptes.⁶

Plantes i remeis. Les virtuts benèfiques de les plantes

La medicina popular,⁷ l'ús medicinal de les plantes, espontànies o conreades, té, des de l'antiguitat una dimensió històrica⁸ considerable. Hom calcula que més de deu mil plantes s'han fet servir en temps o llocs passats, per a usos guaridors, encara que n'hi ha moltes de les quals caldria examinar amb deteniment el seu benefici real. Moltes no tenen cap propietat terapèutica provada. Laertes, un personatge de *Hamlet*, obra immortal de Shakespeare, ens recordava que malgrat les virtuts guaridores de les herbes, aquestes no poden vèncer la mort: «Perquè cap emplastre, per excepcional que sigui, encara que estigui fet amb totes les herbes que tenen virtut sota la lluna, pot salvar de la mort».

Abans del coneixement i de la imposició de la medicina científica, la ciència mèdica, fins a mitjan segle XIX, la majoria de la gent usava de remeis variats que es transmetien, principalment, de boca a orella. La majoria dels fàrmacs industrials i de laboratori, dels estris emprats, s'utilitzen des de fa una centúria. Als segles XVI i XVII els metges eren escassos i cars, en els nuclis aïllats la vida quotidiana era molt penosa. Era difícil de trobar un adroguer o un apotecari. Si donem una ullada al cèlebre llibre del frare banyolí Miquel Agustí, *Llibre dels secrets d'agricultura, casa rústica y pastoril...*,⁹ tractat molt reeditat al llarg dels segles

6. ORRIOLS I MONSET, Lluís. «Receptari de prescripcions terapèutiques». A: *Manuscrits del bé i del mal. Arxius Vigatans (Segles XVI-XVII)*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, 1993, p. 63-65). Orriols va incorporar al seu diccionari algunes veus extretes d'aquest receptari. 1. *malrubí* (recepta núm. 3) dins *La contribució d'Osona a la llengua catalana*. Vol. II. Barcelona: Curial, 1995, p. 365. Segons Orriols el DECCO, vol. 5, p. 400, documenta el mot en el diccionari TORRA de 1670. 2. *Cadarn* (9) (vol. I, p. 277). 3. *Bua* (7) (vol. I), p. 286.

7. Per a una visió de conjunt, divulgadora, sobre el tema vegeu: PUIDENGOLAS, Montserrat; MIRANDA, Regina. *La medicina popular*. Barcelona: Dopesa, 1978.

8. Sobre medicina popular dels segles XV-XVI, vegeu els treballs de JORDI GONZÀLEZ, Ramon. «Fórmulas medicinales populares y supersticiosas pertenecientes a la primera mitad del siglo XV». *Circular Farmacéutica*, 273 (1981), p. 468-481. JORDI GONZÀLEZ, Ramon. «Curiosas fórmulas de medicina popular pertenecientes al ultimo cuarto del siglo XV». *Offarm*, 4 (1982), p. 239-246. JORDI GONZÀLEZ, Ramon. «Fórmulas medicinales populares y supersticiosas pertenecientes a la primera mitad del siglo XVI (1504-1568)». *Circular Farmacéutica*, 281 (1983), p. 501-526. La majoria d'aquestes receptes han estat transcrites de protocols notarial de la primera meitat del segle XV. TOMÁS MONTSERRAT, José; COLL TOMÁS, B. «El recetario medieval de Bartomeu de Verí, regente de Nápoles (1469-1483)». *Comunicaciones II Congreso Nacional de Reales Academias de Medicina y Cirugía*. Palma de Mallorca, 1981. VILA, Pep. *El receptari de medicina popular i supersticiosa (1580-1620) de Joan Saló i Estrader*. Girona: Ajuntament, 2011. A partir del segle XV, sobretot en els receptaris adreçats al poble, els coneixements mèdics de la terra eren expressats formulàriament i majoritàriament en vulgar català.

9. Barcelona, en la Estampa de Esteve Liberós, Barcelona, 1617 (ed. facsímil publicada a Barcelona: Editorial Alta Fulla, 1988).

XVII i XVIII, amb traduccions castellanques incloses, ens adonarem de la gran quantitat de remeis casolans que usaven els nostres avantpassats basats en la coneixença i les propietats de les plantes i els minerals. Tot aquest fons de creences es basava en l'automedicació, en la terapèutica casolana a base de la confecció de begudes, emplastres, unguents, olis, aixarops a base d'arrels, fulles, flors, suc, olis, etc. Totes les plantes usades eren considerades com a curatives per la tradició popular. Hom creia, fonamentalment, en la doctrina hipocràtica, que dotava la natura d'una força guaridora.

Hem d'entendre que aquest tipus de receptaris, com el que avui ens ocupa, facin referència a malalties i a circumstàncies socials i culturals molt diferents a les nostres. En altres moments, certes malalties, la coexistència d'homens i animals, la manca de salubritat i d'higiene afectaven tot el cos social. Afeccions que ara podem considerar lleugeres i freqüents eren en altres moments una font de problemes. Tots aquests receptaris mostren una llarga llista de remeis i de procediments que avui ens són difícils d'avaluar. Uns quants d'aquests, avui només són patrimoni de remeiers, curadors (que ho prefereixo a «curanderos»), estudiosos de la medicina popular.

Les 14 receptes catalanes del segle XVI, afegides en el manuscrit del *Thesaurus pauperum*, pertanyen a l'anomenada medicina simple, és a dir, aquella que s'empra tal com la produeix la naturalesa. Els aixarops, emplastres i altres preparats en els quals hi ha manipulació i/o importació de substàncies, els podem considerar medicines compostes. En aquest aplec la mà de l'apotecari i de l'adroguer hi són absents. Totes pertanyen al grup de medicina creencial, present en el regne vegetal i mineral, com són les fulles, arrels, bulbs, fruits, sorres, terres, etc. Són aplicacions barates, fàcils de fer, que la pagesia i la gent de pobles i viles trobava en els mercats locals, a les masies. També hi ha plantes que creixien espontàniament en els marges dels camins. En definitiva, són remeis lligats a les classes populars, pròpies dels ambients rurals.

Aquestes herbes, arrels, etc., servien per confeccionar un cordial per al cor (1), per curar hemorroides (2), per al fetge (3) i la melsa (4), per a la gratadura (5), per a qui patia problemes prostàtics (6), per a la bua (7). També n'hi ha una contra la pestilència (14,1 i 2), per curar trencs (13), per a diverses malalties (11), constipats (9). És curiosa la (10), per a la conservació del vi als cellers de les cases de pagès. Fem constar que (12) servia per a repel·lir insectes, les xinxes molt freqüents a les cases poc netes. Com deien abans, l'home fa la casa i la casa fa l'home. També hi ha una fórmula sota el concepte d'amulet (8), de medicina supersticiosa. Hom creia que per curar el mal de barres, de queixal (8), n'hi havia prou de portar un fragment de saüc lligat al coll.

La devoció popular i la màgia anaven de bracet. Hom no podia deslligar-se de les supersticions, de creences nascudes en l'entorn familiar. Hom volia conjurar pors individuals i col·lectives. La majoria de les receptes corresponen a la forma líquida, a aplicacions en forma d'ungüents. En ser aplicacions senzilles, fem notar l'absència de composició, preparació, posologia i dosis. Les receptes (1, 2, 3, 6, amb cuques marines) es preniën en forma d'infusió. L'escolopendra es prenia polvoritzada (4). També es polvoritzaven les faves seques (5). Per a la bua es preparava un unguent (7) mullat amb drapets de lli ben fi.

La relació alfabètica d'ingredients usats en aquestes receptes és la següent: arbòs (1, 14), argent viu (12), avet (7), cera (13), cuques (6), diptamus (14), encens (13), escabiosa (1), endívia (1), escolopendra (4), farigola (1), faves (5), malrubí (3), màstec (13), matapoll (14), mel (4, 11),¹⁰ mirra (13), murtons (13), oli (13), pa torrat (11), panses (9), perborat (13), romaní (11, 13), rovell d'ou (7), sabó (12), saüc (8), sucre (9), sucre candi (6), sutge (7), trementina (7), vi (10), vi blanc (3), vi vermell (2, 11), xiprer, fulles de (2).

Hi ha un pensament de Leopardi que és consubstancial al gènere humà, al costat del menjar, la primera de les seves necessitats materials, amb el qual acabo aquesta nota introductòria: «La salut del cos es considera habitualment com l'últim dels béns, i en la vida són poc importants els actes i els fets on la consideració de la salut, si apareix, no es posposa a qualsevol altra». Aquestes receptes donen fe dels avenços que ha fet la nostra civilització en la conservació de la salut, sistemes curatius, higiene, allargament de la vida, etc.

Textos

[1]. [Cordial],¹¹ f. 153r

Mija tassa de las quatre ayguas cordials, ço és de arbòs, farigol·la, scaviosa¹² y endívia.¹³ (fol. 153r).

[2]. Per a mal de morenas,¹⁴ f. 153r

Pendre's fullas de xiprer y fem abullir¹⁵ ab bon vi vermell y sie fomentat¹⁶ lo malalt ab un ban¹⁷ y serà guarit encontinent lo pacient (f.153r).

10. L'ús de la mel com a edulcorant dona fe de la tradició medieval d'aquest remei.

11. Preparat que estimulava i donava força al cor. A l'Empordà eren considerades flors cordials la barreja i la infusió de la malva, borraïna i violes boscanes. VILASECA ANGUERA, Salvador, en el seu llibre *Metges, cirurgians i apotecaris reusencs dels segles XIII-XVI. La Confraria dels Sants Metges de Reus*. Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1961, p. 133, comenta que en aquella zona les quatre aigües cordials eren les de borrajta, buglosa o llengua de bou, endívia o escarola i l'escabiosa.

12. Escabiosa. Planta molt comuna que es fa pels marges i els prats de la qual se'n feia una aigua. Es considerava medicinal per al xarmpió.

13. L'aigua d'endívia servia també per a afeccions oculars molt comunes a l'època. És rar no trobar en aquest receptari cap preparat contra les infeccions d'ulls i pèrdues de vista.

14. AGUSTÍ, Miquel dona, en el *Llibre dels secrets*, una recepta alternativa per al mal de morenes (fol. 11v). Una altra recepta sobre hemorroides, distinta d'aquestes dues, figura en el *Receptari de Micer Joan*, p. 417. Vegeu: MOLINÉ I BRASES, Enric. *Receptari de Micer Johan*, manuscrit del segle XV dins *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras* (Any XIV, abril a juny de 1914), VII, Barcelona, p. 322-336 i 407-440. En el treball *Unes cartes amoroses del segle XVI* editades per DURAN, Eulàlia a la revista *L'Espill*, vol. 15, València 1982, p. 46-47, un dels protagonistes del debat epistolar pateix de mal morenes. La recepta que li ofereix el seu interlocutor, en clau irònica, fa: «vinassa molta, planter d'arròs i bolets de femer i fer-te n'has una julivertada...»).

15. El copista afegeix un fonema en posició inicial en els verbs: «abullir», «aminvar», «apendre», etc.

16. Aplicar un medicament a la part externa del cos.

17. A una banda o costat.

[3]. Per al fetge, f. 153r

Malrubí blanc y sie bullit ab vi blanc¹⁸ y disminuesqua de tres parts. La una starà a la serena dos nits y destemprat ab un poch de mel, pres en dejú nou dias conforta y adoba lo fetge maravellosament.

[4]. Per a la melsa,¹⁹ f. 153v

Scolopèndria²⁰ secada a la ombra y polvoritzada y fe²¹ apendre ab mel mesclada una novena.²² Purga maravellosament la melsa.

[5]. Per a gratadura o altre mal de cama,²³ f. 153v

Pren las pells de las favas seques y sien cremades o polvoritzades y la sendra o pòlvora de aquellas sie posada en lo mal y sera guarit.

[6]. Per a qui no pot pixar, f. 153v

Pren cuchas²⁴ marynes qui·s fan en la arena²⁵ prop de las onas de la mar y fes aygua de aquellas stillada²⁶ y aquella aygya (f. 154r) beguda miga tassa ab un troçet de sucre candi fa pixar dintre poch spay maravellosament.

[7]. Per a matar mala bua,²⁷ f. 154r

Pendràs trementina²⁸ de vet²⁹ y sutja de la xemeneya ben molta y passada per sedàs y oli rosat y tot ensems sie mesclat en una escudella o cassoleta y molt incorporat la hu ab altre y sien presos molts drapets de lli prim y sien mullats ab dit

18. Fra Miquel Agustí aconsellava prendre vi de donzell per al dolor del fetge, fol. 104r.

19. Per al dolor i duresa de la melsa, Agustí confegeix una recepta en què hi hagi vi, escolopendra (sic), espàrrecs, llúpol, etc., fol. 11r. A SOLER I SIMON, Santí (cur.). *Memòries d'una família pagesa: els Anglada de Fonteta (segles XVII-XVIII)*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 1994, hi podem llegir una «resepta per mal de melsa», p. 97.

20. Escolopendra, familiarment: «centpeus». L'escolopendra també era coneguda per herba melsera. Hi havia també la herba mellerà: la llengua cervina o *Phyllitis scolopendrium*.

21. Entenem *fer*.

22. Espai de nou dies dedicats a prendre un medicament o un preparat.

23. Acció i efecte de gratar.

24. Cuques. No sé si es refereix a la cuca de roca, un cuquet que els pescadors, a la zona de Blanes, empraven com a esca.

25. Encara a la primera meitat del segle XX, alguns pescadors del Maresme enterraven un pollastre mort a la sorra de la platja. Després d'uns dies, un cop el cos s'havia podrit, n'extreien els cucs per pescar.

26. Clara, destil·lada.

27. Gra purulent, tumor. Perot de Vilanova (1551-1573) anota en el seu diari personal que el 24-8-1562, li va sortir una bua prop de l'ull, malaltia que a més de fer-lo patir molt i molt, cal llegir el seu text, és extraordinari, li va ocasionar la pèrdua de l'ull. Comenta que a més de passar per mans dels cirugians, d'haver de portar un ull de vidre, li van posar uns «polvos» dits «jonares de Vigo», que li van arribar fins el cervell, i que malaurament no he sabut identificar. (Vegeu: SIMON I TARRÉS, Antoni. *Cavallers i ciutadans a la Catalunya del cinc-cents*. Barcelona: Curial, 1991, p. 38-40. (Biblioteca Torres Amat; 9)

28. Resina semifluida del pi o altres coníferes de la qual se n'extreien oleoresines. De vegades figura amb el nom de terebint o terebinthina.

29. Avet.

engüent y sie posat la hu sobre la mala bua fins sie exut, lo qual segons la calor que dóna la mala bua sia exut (f. 154v) molt. Y en esent exut la hu aquí mateix sie posat altre y altre y tantes fins que la mala bua per si mateixa farà un bombolleta la qual se obrirà y esclatarà y llansarà alguna aygua o corrupció y lashoras sie mudat lo dit engüent d'altre manera, ço és que ab dites cosas sie mesclat un rovell d'ou en lloc de la sutja y no sia mesa³⁰ més sutja, y sie posat de dit engüent sobre dita mala bua y enbenat. Y promptament lo pacient sia remediad y la mala bua morta.

[8]. Per a mal de barras o de caxal, f. 154r

Sie portat al coll lligat³¹ un trocet de rael o del fust de sauch³² y null temps dolran las barres dents ni caxals.

[9]. Per lo cadarn,³³ f. 155r

He oït a dir³⁴ que dues dotzenes ho tres de panses, traure'n-e los pinyols y torrar-les al foc, y tant calentes com se puguen menjar quan se va al lliat ab un poc de sucre, és molt bo per lo cadarn.

[10]. [Per conservar el vi],³⁵ f. 157r

Lo vi se deu mudar quant fa vent de tremuntana³⁶ y quan la lluna³⁷ aminva, altrament si·s muda lo vi en lluna crexent, tornarà vinagre. E vol se mudat lo vi quan la lluna stà sota terra³⁸ e quart-se molt de mudar vi quant las vinyas floren. E vol lo vi star en lloch fresc d'estiu y de yvern en loc calt.

[11]. [Remeis per a malalties diverses],³⁹ f. 157r-157v.

Flor de romaní ab mel confegida e bullida axí com se fa lo melrosat.⁴⁰ Té moltas propietats e assenyaladament és bona a totes las malalties que venen de fredor

30. Posada.

31. El fet de portar lligat al coll la branqueta d'una planta com a amulet, atribuint-li efectes màgics, no deixa de ser un signe de medicina supersticiosa.

32. El saüc servia per treure el dolor, té propietats químiques semblants a l'aspirina ja que conté àcid salicílic. En altres èpoques servia per alleugerir els dolors de la menstruació. Miquel Agustí recomana aigua de flor de saüc per llevar el dolor de cap, per incitar al vòmit, fol. 43r.

33. Refredat.

34. Aquesta recepta dóna fe que el copista havia sentit aquest remei oralment. Per tal de recordar-lo, l'apunta.

35. Sense títol explícit.

36. Miquel Agustí aconsellava degustar el vi quan feia tramuntana: «perquè en aquell temps lo vi és més net i purgant», fol. 100v.

37. Llegiu els raonaments d'AGUSTÍ, Miquel. «Discurs breu dels efectes del sol y lluna, en les coses de la agricultura y casa rústica». A *Casa rústica...*, f. 191v i ss.

38. De sempre la lluna ha tingut molta influència damunt les coses de la terra. Aquí parla de quan la lluna desapareix. A Mallorca deien «lluna ajaguda, mariner dret».

39. Sense títol o encapçalament.

40. Preparat obtingut amb suc de roses vermelles, mel i aigua, tot cuit fins que prenia consistència de xarop.

y per a dolor de qualsevol membres de la persona y lo qui usará dita confecció no tingua temor de [n]inguna fístola ni de antrax,⁴¹ ni de mal pestilencial y és bona contra malencòria (f.157v) e conforta lo cor; e si per alguna malaltia algú era vengut a flaqueza o debilitat de ventrell o de altres membres⁴² menjant pa torrat mullat ab vi vermell⁴³ bo en lo qual sie bullit romaní, axí las fullas com la flor e lo fust. E après de bullit una hora sie més en alguna bo[s]seta, dins pochos dias seran fortificats los membres e la persona e lo ventrell e usant de beure dit vi és bo per a totas malalties que vinguessen de fredor e a guarir los membres dolorosos e és bo a la persona que agués perdut lo apetit de menjar, e a tísichs, e a febre quartana, e als que songen⁴⁴ demesiat,⁴⁵ e a mal de caure e és bo per verí e metzinas e als que tremolen alguns membres, e a puagra, e a las donas que no·s poden empenyar, per mals humors en lo cors.⁴⁶ E curará a altras moltas malalties.

[12]. Per matar xinxes,⁴⁷ f. 158r

Sie pres sabó en lo qual sie incorporat e mesclat argen viu,⁴⁸ mata las xinxes.

[13] [Oli de perborat⁴⁹ per a trencs,⁵⁰ coltellades o cascades],⁵¹ f. 158r

Per fer oli de perborat lo qual és bo a tot trenc, coltellada o cascadura ço és a soldar y guarir qualsevol trenc o coltellada de la persona y serà affet⁵² en lo modo seguen: s'a apendre una empolla mija de oli comun y s'a ametre dintre la ampolla tanta perborata⁵³ fins que la empolla sie plena, y més s'a ametre un diner de cera nova o menys y alguns murtrons,⁵⁴ pochos en nombre, y axí mateix de la flor del romaní ensem ab los caps del romaní. Y dita empolla ben tapada stigua LX dias al sol y a la serena, y passats dits LX dias tot (f. 158v) sie colat y premut y posat en altre vexell y après sie més en dit nou vexell màstec,⁵⁵ ensens y myrra⁵⁶ tot picat,

41. Vesper maligne semblant al carboncle. Conjunt de grans que es formen en la superfície del cos. Castellà *ántrax*. Mot sense documentació al *DCVB*.

42. «E de altres membres», figura escrit amb posterioritat al marge esquerre del foli.

43. Segons Miquel Agustí el vi vermell barrejat amb altres substàncies anava bé per la flaqueza del ventrell, fol. 103r.

44. Variant de somniar, no documentada.

45. En excés.

46. Cos.

47. Altres remeis per matar les xinxes els dona AGUSTÍ, *op. cit.*, f. 193r.

48. Argent viu, mercuri. *Argentum vivum*. Tenia escassa aplicació per a les persones. Aquí funciona per matar paràsits.

49. Sal d'àcid perbòric, oxàcid del bor.

50. Cop al cap amb esquinçament de teixits.

51. Contusió amb trituració de teixits.

52. Entenem fet.

53. Neologisme no documentat.

54. Baies de murtra. Micer Joan ens ofereix una *Recepta per a guarir aquel qui per colp o per caygu-da té lo test del cap enclotat*, en la qual hi ha la presència de vi i de murtons, p. 422.

55. Màstec (*Pistacia lentiscus*). Planta molt comuna, collida per fer-la servir d'enciam. També se n'extreia una resina per mitjà d'incisions.

56. Mirra.

y sie posat dintre un femer o cove ple de fems⁵⁷ dotze o quinze dias y serà acabat dit oli ab tota perfecció.

Y és bo tant per lo sobredit com per mal de mamellas⁵⁸ y a tota cascadura.

[14]. [Per preservar la pestilència],⁵⁹ f. 158r

1. La rael de matapoll⁶⁰ als⁶¹..... y fa asecar a la ombra y après polvoritzada y fa apendre ab aygua de arbòs en dejú. És bona per a preservar de pestilència.

2. Y après de esent algú pestilenciat és molt bona la rael de diptemus⁶² polvoritzada.

57. «Cove ple de fems» apareix afegit amb posterioritat al marge esquerre del foli. El metà que desprenia la barreja de fems ajudava a fermentar els ingredients. Al segle XVII alguns adroguers de Girona fabricaven sucre candí per aquest mitjà. Enterraven una olla segellada entre els fems. Els gasos feien bullir el sucre fins que aquest quedava cristal·litzat al cul de l'olla o del recipient. Llavors, per recuperar-lo, s'havia de trencar la ceràmica.

58. Mal de pit que patien les dones lactants, quan la llet se'ls coagulava.

59. Recepta sense títol. La pesta era un flagell molt estès durant els segles XV, XVI i XVII sobre el qual hi ha abundosa bibliografia. El manual de Miquel Agustí dona innombrables remeis contra aquesta infecció. Una de les primeres obres impreses a Barcelona fou la traducció catalana de Velasco de Taranto, *De epidemia e pesta*, versionada per Joan Vila, editada l'any 1475, i reeditada el 1507.

60. Planta de diferents espècies. Aquesta planta ranunculàcia abans servia per matar els polls del cap.

61. A continuació hi ha un espai en blanc.

62. Diptamus, diptamon, dictam. Gènere de plantes de la família de les rutàcies.